

Kitap İncelemesi

Âlim Arlı, Bülent Şen, Ayşe Alican Şen (2016). **Yoksulluğu Bölüşmek: Süleymaniye Bekâr Odası Göçmenleri**. İstanbul: Küre Yayınları, 233 sayfa, ISBN: 978-605-9125-34-5

Ayşe Vatansever¹

Sosyolojik arka plana sahip üç akademisyenin kaleminden çıkan, Yoksulluğu Bölüşmek: Süleymaniye Bekâr Odası Göçmenleri adlı bu kitapta yazarlar, tüm göç çalışmaları içerisinde, göçün özel bir türünü ele alıyor: Çocuk ve genç yaşta, tercih sebebiyle değil, yoksulluk halleri dolayısıyla Anadolu'dan İstanbul'un tarihi şehir merkezi Süleymaniye Bölgesi'ne enformel emek piyasalarında çalışmak üzere edilen bireysel göçler (2016). Yazarlar bu özel göç türünün sosyolojik arka planını, mekânsal yansımalarını, bu "bekâr erkek" tipinin metropolde tutunma çabalarını ele alırken, kendinden önceki göç araştırmaları literatüründen kopmamış, fakat bu literatürden bahsederken incelenen özel ve yerel türün kendi iç dinamiklerini keşfetmekten de geri durmamışlardır. Meseleyi örneklendirmek gerekirse, Süleymaniye Bölgesi'nin örgütlü mesken dokusunun büyük bir bölümünü kaybetmiş olması, ailelerin zamanla bölgeyi terk etmesi, alana ticari organizasyonların hâkim olması ve bu özel göç türünün ortaya çıkardığı kendi içine kapalı toplumsal modelin ortaya çıkışı akıllara ilk olarak Amerikan "inner city" literatürünü getirmektedir. Fakat Amerikan "inner city" örneği ile Süleymaniye örneği kıyaslandığında, Amerikan örneğinde hem mekânsal çöküş hem de sosyal örgütlenmenin çöküşünün aynı anda yaşandığı fakat Süleymaniye Bölgesi'ndeki bu toplumsal modelin iç dinamiklerinin ve örgütlenme biçimlerinin muhafaza edildiğini söylemek mümkündür (2016). Velhasıl, kitabın esas sırtını yasladığı alanın, bilginin yeniden üretildiği yer olan saha çalışmaları olduğunu ve anlatı boyunca bu yerellik çerçevesini koruduğunu söyleyebiliriz.

Öncelikle çalışmanın yapıldığı alan sınırına bakıldığında, İstanbul Süleymaniye Bölgesi'nde "bekâr erkek" göçmen tipinin yoğunlukta olduğu 6 mahalleyi (Yavuz Sinan Mahallesi, Süleymaniye Mahallesi, Hoca Gıyaseddin Mahallesi, Demirtaş Mahallesi, Hacıkadın Mahallesi, Molla Hüsrev Mahallesi) içerdiğini görmekteyiz. Bu mekânsal çerçevede "bekâr erkek" tipi göçmenlerin, göç hikayeleri, megapolde tutunma ve hayatlarını idame ettirebilme çabaları, istihdam edildikleri sektörler ve bu sektörlerle katılım biçimleri, köken toplumuyla olan duygusal ve iktisadi ilişkileri, 1960-1970'li yılların nostaljik gurbetçi tipi ile benzerlik ve farklılıkları, demografik özellikleri ve göçün nesiller arası aktarımı gibi konular nicel ve nitel araştırma teknikleri kullanılarak incelenmiştir. Çalışma alanı olan Süleymaniye Bölgesi'nin çalışmaların başladığı dönemden kısa bir süre sonra kentsel yenileme projelerinin uygulama alanı haline gelmiş olması, bundan mütevellit bu özel göç tipinin alanda görünürlüğünün yavaş yavaş kaybolmaya başlamış olması, çalışmanın yazarlar tarafından "kaybolmaya yüz tutmuş bir toplumsal tipin kurtarma yazısı" olarak nitelendirilmesine sebebiyet vermiştir (2016:18). Patrick Geddes'in (1915:6) "bir şehir, uzamdaki bir yerden daha fazlasıdır, o, zamanda bir dramadır" ifadesiyle başlayan kitap, özel bir göçmenlik halinin sosyal dramasını, bu dramının

¹ Ayşe Vatansever, Fatih Belediyesi Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü, Türkiye. E-mail: aysevatansever@fatih.bel.tr.

sürekliliğini ve belki de dramının esas konusu olan yoksunluğun bir uzamdan başka bir uzama, kırsaldan megapole aktarımını ve kırsal yoksulluk ile şehir yoksulluğunun özel bir birleşimini tüm gerçekliği ile okurlarına sunmaktadır. Meseleyi teorik olarak tanımlamak ve anahtar sözcükler ile ifade etmek gerekirse “sürgün”, “yabancılaşma”, “yokluk”, “güvencesizlik”, “eril tahakküm”, “çifte yokluk” (2016:38) gibi terimlerin konuya dair bir özet niteliğinde olduğunu söylemek yanlış olmaz ki, yazarların baktığı çerçeve de tam olarak bu terimlerle ifade edilmiştir.

Yazarların öncelikle, göçmen yoksulluğu odağında bekâr odalarının tarihi arka planını incelediği görülmektedir. Bu tarihi değerlendirme kapsamında Osmanlı döneminden itibaren bekâr odalarının varlığı, toplumun bu nüfusa yaklaşımı, bu nüfusun mekân organizasyonu, devletin uyguladığı politikalar ele alınmıştır. Günümüzden farklılaşan bir şekilde Osmanlı döneminde Süleymaniye-Eminönü bölgesinin şehrin en yoğun konut yerleşim bölgesi olduğu ve eş zamanlı olarak ticari faaliyetlerin de devam ettiği görülmektedir. Yine aynı dönemde bekâr odası göçmenleri bedesten ve hanlara yakınlık dolayısıyla bu civarda yoğunlaşmaya başlamıştır. Yazarların aktardığına göre, bu dönemde göçmen nüfus “tekinsiz ve denetim altında tutulması gereken” (2016:43) bir grup olarak görülmektedir ve ne bölgede ikamet edenler tarafından ne de mahalleyi bir cemaat gibi gören devlet tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu dışlanmışlık dolayısıyla, bekâr han ve odaların daha çok kamusal alan ve iş merkezleri yakınında konumlandığı, konut alanlarından izole bir şekilde mekânda organize olduğu ifade edilmiştir. Daha ileriki dönemlerde, özellikle 1970 sonrasında Osmanlı dönemindeki Süleymaniye-Eminönü’nün merkezi iş alanı rolü Taksim, Şişli, Mecidiyeköy ve Maslak yönüne kaymıştır. İmalat sektörünün büyük oranda yer değiştirmesi ile konut alanlarının kent çeperlerine doğru taşınması, Süleymaniye Bölgesi gibi şehir merkezlerinin sosyal ve fiziksel olarak çözülmeye başladığı dönem ile paralellik gösterir. Kent merkezinde güvenliksiz alanların oluşması ya da oluşturulması, bakımsızlıktan kaynaklı fiziksel çöküş bu bölgelerin marjinal grupların mekânı olmasına adeta zemin hazırlamıştır. Bölgenin çöküntü alanlarına ya da bilerek yakılan binaların olduğu arazilere, bekâr hanı olarak kullanılmak üzere inşaatlar yapılmış ve otoriteler bu vaziyete sessiz kalmıştır. Bekâr odası sakini grubun ise iktisadi açıdan kırılgan bir grup olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu tür ucuz barınma ve aynı zamanda imalat sektörünün hâlâ mekânda var olmasından kaynaklı iş imkânı, bekâr göçmenlerin bu alanlarda yoğunlaşmasına sebebiyet vermiştir. Yoğunlaşma mekânlarına bakıldığında, yazarlar daha önce de değinildiği üzere Süleymaniye Bölgesi adı altında 6 adet mahalleden bahsetmektedirler ve bu mahalleler arasında üzerinde en çok durulanlar Yavuz Sinan ve Hacıkadın mahalleleridir. Bu mahalleleri içine alan bölge önceki dönemlerde Küçükpazar olarak bilinir. Fiziki ve sosyolojik yıpranmışlığın en çok bu mahallelerde kendini gösterdiğinden bahsedilmiştir. Bahsi geçen alanın yıpranmışlığının ve güvensizliğinin boyutlarını ortaya koymak adına, yüksek oranda sözlü tarihten faydalandığını söylemek mümkündür.

Anlatıyı daha anlaşılır kılmak ve teorik çerçeveyi netleştirebilmek adına, kitabın fil ayaklarını oluşturan ve yazarların da sıklıkla üzerinde durduğu temel kavramlardan kısaca bahsetmekte fayda vardır. Öncelikle *bekâr hayatı* bir medeni halden ziyade bir yaşam biçimini temsil etmektedir (2016:67). Kitap boyunca, büyük oranda okul çağında olan çocuk yaştaki neslin veya bekâr genç erkeklerin ailesinin geçim yükünü sırtlanmak adına megapole gelişinden, bekâr odası hayatına dâhil olmalarından bahsedilse de, bekâr odalarında evli ve çocuklu erkeklerin de varlığı azımsanmayacak oranlardadır. Bir diğer kavram olan *bekâr odaları* ise yazarlar tarafından bir model ve kentteki tutunma mekanları olarak tanımlanırken (2016:67); bekâr odası sakinleri için evdir, yuvadır, köyündeki sosyal bağların bir bakıma şehir hayatındaki prototipidir, sosyalleşme mekanlarıdır. *Süleymaniye Bölgesi* ise bekâr odası sakinleri için bir

tercihten öte tercih edilmek zorunda kalınan sığınma mekânlarıdır (2016:67). *Köyler* ise asgari şartlarda bile bir ailenin geçimini sağlayamamasından dolayı emekçi olacak erkek tarafından terkedilmek zorunda kalınan, toprağından koparılmak deyimindeki topraktır. Bu bağlam içinde *İstanbul* ise kurtuluş olarak görülen hedef şehirdir (2016:67). Tüm bu kavramsal çerçeve bir kenarda dururken bir okuyucu olarak “bekâr odası göçmenliğinin bir sonu var mı?” sorusu zihninizde yankılanır. Bu soruya cevap verircesine yazarların okuyucuya yeniden bir sözlü tarih kesiti sunduğunu görüyoruz. Üçüncü bölümde hikâyelerini anlatan bekâr odası sakinlerinden edindiğimiz bilgilere göre, bir arafta kalmışlık hissiyatının varlığı göze çarpmaktadır. Memleketten kopuş ile beraber köken toplum ile bağların zayıflamasının getirdiği aidiyet duygusunu kaybediş, varılan yerde (İstanbul) ise şehirde yaşama rağmen şehirli olamama, şehre ait hiçbir imkândan faydalanamama halinin getirdiği aidiyet duygusunu yeniden edinemeyiş durumu karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber sakinleri tarafından bekâr odasının “gelecek düşünmeyen bir adam için iyi bir yer” (2016:68) olduğu düşüncesi, bu yaşam biçiminin sonraki kuşaklara miras bırakılan bir şey olacağına sinyallerini okuyucuya vermektedir. Yoksunluğun nesilden nesle aktarılması zincirini kırarak fikrinsel altyapının oluşturulabilmesi için bekâr odalarının kendi içine kapalı sosyal organizasyonundan öteye geçip, bekâr odası sakinlerinin yeni ilişkiler geliştirmesi gerekmektedir. Fakat yazarların bekâr odası sakinlerinden aktardıklarından yola çıkılarak yapılan çıkarımlara göre uzun saatler çalışan, çoğu zaman haftanın her günü çalışan, yalnızca dini bayramlarda tatil yapan ve bu tatilleri de köyünde ailesiyle geçirmeyi tercih eden bu bireyler için bekâr odası dışında şehirde bir sosyal çevreye sahip olmaları çok zor görünmektedir. Yazarların değindikleri bir diğer kritik nokta olan çifte yoksulluk hali (hane yoksulluğu ile bireysel yoksulluğun aynı anda deneyimlenmesi) (2016:67), geçim derdini yüklenen kişiler üzerinde bir baskı yaratmaktadır. Yalnızca kendinden değil, tüm ailesinden sorumlu olan kişi için, iktisadi bağların çok güçlü olduğu bir yapı içerisinde özgürce düşünüp, karar verip, yeni girişimlerde bulunması da oldukça zordur. Ayrıca sosyal güvenlik yokluğu da, bu düzenin gelecek nesillere aktarılmasına ön ayak olmaktadır. Dolayısıyla, tüm bu sebepler ile beraber hane halkından birinin bekâr odası göçmenliğini sonlandırma kararı göçmenliğin ailenin daha genç üyelerinden birine ya da bir kaçına aktarılmasıyla sonuçlanmaktadır. Tüm bunlar ile bekar odasını işleyen bir sistem, bekar odası yaşantısına geçiş yapan aile üyesini de sistemin parçası olarak düşünecek olursak, sistemin pragmatik bir işleyişinin olduğunu söylemek de mümkündür. Pragmatik tanımlamasını yaparken kastedilmek istenen şudur: Genç üyeler askere gidene kadar göçmenlik sürecinde elde ettiği tüm kazancı aile büyüklerine verir ve ailenin tüm üyelerinin kazancı tek bir havuzda toplanır, tüm giderler de bu havuzdan karşılanır. Anadolu coğrafyası geleneğinde, askerliğini yapmış genç erkeklerin evlenme çağlarının gelmiş olduğu kabul edilir. Evlilik çağına gelen genç bekâr göçmen, yine bu havuzdan sağlanan paralarla evlenir. Yani havuz bu sefer bekâr göçmen lehine çalışmaya başlar. Bu noktaya kadar sistemin pragmatik olduğu konusunda herhangi bir beis yoktur. Çünkü belli dönemlerde belli kişilerin ihtiyaçlarının giderildiği, “bir elin nesi var iki elin sesi var” deyiimiyle eşdeğer bir yaşantı sürdürüldüğü görülür. Fakat evlenen genç bekâr odası sakininin evlendikten sonra da göçmenliğini sürdürmesi, eşinden ve sonraki zamanlarda çocuklarından ayrı bir hayat sürmesi iktisadi açıdan olmasa da duygusal açıdan büyük bedeller ödemesine sebebiyet verir. Bununla beraber, yalnızca eş ve çocuklardan sorumlu olunmaması, iktisadın bölünmesi, çekirdek aileleri şehirde birleştirmeye engel teşkil eden kritik sebeplerden biri haline gelir. Bu noktada da başlangıçta pragmatik görünen sistemin bekar odası göçmenini uzun vadede hem iktisadi hem de sosyal anlamda edilgen ve sömürülen özne haline getirdiği görülür. Göç çalışmaları arasında göçün farklı bir türü olan bekâr odası göçmeninin üzerinde

durulması gereken bir diğer yönü ise göçmenliğin erilliyiğidir. Kültürel altyapının bir getirisi olarak kadının şehirde çalıştırılmaz birey olduğu fikri, göçmenlerin tamamının cinsiyetinin erkek olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bekâr odası göçmenlerinin geldikleri katı kurallarla örülmüş toplumsal düzen göz önünde bulundurulduğunda ve bu kuralların nereye giderlerse gitsinler, onlar için evrensel bir niteliğe sahip olması durumu kadının iş hayatına katılması noktasında kısıtlar ortaya çıkarmıştır. Kadının köyde tarlada çalışmasında bir beis görmeyip şehirde çalışmasının önünde duran bu toplumsal yapıya göre şehir, kadın için güvenliksiz bölgedir ve kadının ahlakının bozulmasına sebebiyet verir. Megapolün en acımasız yüzüne şahit olan bu toplumsal yapı için bu düşünce yapısı elbette olağan karşılanabilir

Göçmenlerin şehirde hangi sektörlerde çalıştığı meselesine gelindiğinde, yazarların bu konuda niceliksel bir çalışma yaptığını söylemek mümkündür. Bekâr odası göçmenlerinin, ağırlıklı olarak hamallık, inşaat, lokanta ve büfecilik, satış elemanlığı, seyyar satıcılık ve tekstil gibi sektörlerde istihdam edildikleri görülmektedir. Lokanta ve büfecilik ile tekstil sektörlerinin bu noktada ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Bununla beraber yapılan bir diğer tespit ise, aynı memleketli olan göçmenlerin büyük oranda aynı sektörlerde istihdam edildiği yönündedir. Bu tespit ise okuyucuya, yeni gelen bir göçmenin rol modelinin göçmenliği deneyimlemiş kendi memleketinden bir göçmen olduğu mesajını vermektedir. Bu türden nicel analizlerin (eğitim durumu, ailede çalışan kişi sayıları, tasarruf oranları, aylık gelir miktarı vs.) “Göçmen Profilleri ve Toplumsal Çevre” kısmında yer aldığı görülmektedir. Yazarlar bu bölüme kadarki anlatılarını pozitivist bakış açısıyla temellendirmek adına bu kısımda yoğun olarak sayısal verileri kullanmışlardır.

Değerlendirmeyi sonuçlandırırken değinilmesi gereken birkaç husus daha vardır. Öncelikle kitabın altyapısını saha çalışmalarından elde edilen birincil verilerin oluşturmaktadır. Sayısal veriler incelendiğinde, göç edilen iller ve çalışılan sektör çeşitliliği bağlamında değerlendirildiğinde anlamlı bir örneklem seçildiğini söylemek mümkündür. Birebir mülakat ile söz konusu göçmenlerin hikâyelerinin bahsi geçen bekâr odalarında da dinlenmiş olması, anlatanın da anlatılanı deneyimlediği bir durumu ortaya çıkarmıştır ki, bu da kitabı teorik çerçeve içinde sınırlandırmaktan geri durmadan fakat samimi dilden de uzaklaştırmadan bir anlatı ortaya konulmasını sağlamıştır. Fakat kitabın birçok yerde kendini tekrar ediyor olması, belki de birden fazla editörlü kitapların talihsizliği olarak görülebilir. Sonuç olarak, bölgesel kalkınma planlarının yetersizliği ile derinden ilişkilendirdiğim, kökeni mübadele ve tehcir dönemlerine kadar uzanan, demografik yapıda eğitilmiş ve yahut zanaatkâr kesimin dengesiz dağılımından kaynaklı, eşitsiz yatırım stratejileri ile perçinlenmiş, dolayısıyla doğu ve batı arasındaki makasın günden güne daha da fazla açılmasıyla beraber ortaya çıkmış, özel bir göç türü olarak gördüğüm bekâr odası göçmenliği meselesi köy hayatının sadece mekân değiştirip, fakat tüm yapısalını koruyarak şehir hayatında yeniden karşımıza çıktığı bir senaryoyu gözler önüne sermektedir. Yoksunluk ve çaresizlik halinin kendi çözümünü kendisinin ürettiği bir oluşum olan bekâr odası göçmenliği içine doğduğu çevre (Süleymaniye Bölgesi) itibariyle birbiriyle çelişkili pek çok hali aynı anda deneyimlemektedir. Kent merkezinde bir yaşama rağmen, kentten dışlanmışlık, fiziki olarak yüksek erişilebilirliğe rağmen, imkânlardan yoksunluk halleri eş zamanlı olarak yaşanmaktadır. Bununla beraber, birinci derece tarihi, kentsel ve arkeolojik sit alanı özelliği taşıyan ve UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan Süleymaniye Bölgesi son zamanlarda kentsel yenileme çalışmalarına konu olurken, bekâr odaları anlayışı da günden güne silinmeye başlamıştır. Mekânsal organizasyondaki son gelişmelerden evvel, böyle bir eserin ortaya konulması başlangıçta yazarlar tarafından da

belirtildiği üzere “kaybolmaya yüz tutmuş bir toplumsal tipin kurtarma yazısı” niteliğini elinde bulundurmaktadır.

Elite Migrants: South Asian Doctors in the UK
by Dr Yasmin Ghazala Farooq
Published: 13 November 2020

